

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/2 2021 s. 455-466, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KARADENİZ BÖLGESİNDE GREK HARFLİ YENİ BİR TÜRKÇE KİTABE

Emrah BOZOK*

Geliş Tarihi: Şubat, 2021

Kabul Tarihi: Mayıs, 2021

Öz

Türkçe, tarih sahnesine çıktığı ilk günden bugüne, değişen zaman dilimlerinde Köktürk, Uygur, Soğd, Brahmi, Tibet, Latin, Arap, Ermeni, Kiril ve Grek alfabeleriyle yazılmıştır. Türk tarihi ve kültürü açısından önemli bilgiler içeren ve elde tek kopyası olan mühim eserlerden bazılarının Türkçe kökenli olmayan alfabelerle yazıldığı da bilinmektedir. Anadolu sahasında kökenleri tartışmalı olan ancak geride bıraktıkları yazılı ve basılı eserlerden Türkçe konuşup yazdıkları kesinlik kazanmış Ortodoks Hristiyan olarak bilinen bir halka ait çeşitli kitabe, yazma ve basılı eserler bulunmaktadır. Karadeniz Bölgesi de Anadolu'da bu halkın yaşadığı alanlardan biridir. Bu çalışmada Orta Karadeniz'de Samsun ili sınırlarında kalan Bafra ilçesinde mübadeleden önce burada yaşayan Ortodoks Hristiyan halktan geriye kalan, alan araştırmacıları tarafından daha önce tespit edilmemiş, Grek harfleriyle Türkçe olarak yazılmış bir çeşme kitabesi saha araştırmacılarına tanıtılacaktır. Çalışmamızda Grek harfli Türkçe kitabeler arasında diğerlerine göre farklı dil ve yazım özellikleri görülen bu kitabe incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Grek Harfli Türkçe, Karamanlıca, Kitabe.

A NEW TURKISH INSCRIPTION WRITTEN IN GREEK LETTERS IN THE BLACK SEA REGION

Abstract

Turkish has been written in different periods of time since the first day it appeared on the stage of history, in Köktürk, Uyghur, Sogdi, Brahmi, Tibet, Latin, Arabic, Armenian, Cyrillic and Greek alphabets. It is known that some important works, which contain important information in terms of Turkish history and culture and which are a single copy, are also written in alphabets of non-Turkish origin. Among the works they left behind, there are inscriptions, manuscripts and printed works belonging to a community known as Orthodox Christians whose origins are disputed, it is certain that they spoke and wrote in Turkish. The Black Sea Region is one of the areas where these people live in Anatolia. In this study, a fountain inscription written in Turkish with Greek letters, which has not been identified by field researchers before, remaining from the Orthodox Christian people who lived here before the exchange in Bafra district in the province of Samsun in the Middle Black Sea region, will be introduced to field researchers. In our study, this inscription, which has different language and spelling features among the Greek-letter Turkish inscriptions, will be examined.

Keywords: Black Sea, Turkish with Greek Letters, Karamanlidika, Inscription.

* Dr. Öğr. Üyesi; Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ebozok@kho.edu.tr

Giriş

Günümüze kadar yapılmış çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre Türkçenin Grek harfleri ile yazılmasına dair bilgilerimiz şuan için ikinci yüzyıla kadar geri gitmektedir. Milattan sonra ikinci yüzyılda İskenderiyeli astronom Ptolemaios tarafından *yayık* (Δαίξ ‘Dayıks’) ve 576 yılında Göktürk hakanına gönderilen elçilik heyeti başkanı Valentinus tarafından kaleme alınan *yoğ* (δοχια ‘dohia’) Türkçe olarak kayda geçirildiği bilinen Grek harfli ilk kelimelerdir (Tekin, 1984, s. 180). Altıncı yüzyılda İran’a karşı ittifak yapan Türk-Bizans güçlerinin tesis edilen ilişkiler neticesinde çeşitli Türk adlarını kayda geçirmeleri (Güngör, 1984, s. 99), Türkçenin Grek harfleri ile yazıldığı ilk tecrübelerdendir. Bizans ve eski Bulgar belgelerinin bir araya getirildiği G. Moravscik tarafından oluşturulan iki ciltlik *Byzantinoturcica* (1943) adlı eserin Türk tarihine dair olan birinci cildinin yanında ikinci ciltte Bizans kaynaklarında yer alan bazı Türkçe ad ve unvanlardan oluşan sözcüklere ağırlıklı olarak yer verildiği bilinmektedir (Eyice, 1960, s. 494-495).

Türklerin Bizanslılarla kurduğu askerî, siyâsî veya ticarî ilişkileri neticesinde elde edilen kayıtlardan hareketle Türkçe kelimelerin Grek harfleriyle yazıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde daha da gelişen iletişim ve imparatorluğun hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde bünyesinde barındırdığı Türkçe konuşan Hristiyan halkın¹ oluşturduğu edebî ürünlerle, Türkçenin Grek harfleri ile yazımı farklı konu alanlarında gelişim gösterir. Fatih Sultan Mehmed’e sunulan *İtikadname* (1454 / 1455?) yazmasının Türkçe çevirisi üzerinden Grek harflerine aktarılmasıyla oluşturulan 1584 tarihli *Gennadios İtikadnamesi*, matbu eserler arasında ilk eser kabul edilmektedir. Matbuat faaliyetleriyle 18. yüzyılda artan ivme ile 19. yüzyılda zirve yapan basılı eserlerin sayısı, 1923-1924 yıllarında gerçekleşen mübadeleden sonra zayıflar. Toplamda beş yüz civarı matbu eser günümüze ulaşır. Anadolu ile Balkan ve Rumeli’de yaşayan toplulukların *Türk-Yunan Ahali Mübadelesi* ile yaşanan karşılıklı zorunlu göç durumu, edebî faaliyetleri de etkiler. Göçün ardından yerleşme ve tutunma gayretleri içerisinde bulunan topluluğun ihtiyaçlar önceliğinde doğal olarak edebiyatı ve ürün vermeyi ikinci planda tuttuğu yıllarda, zayıflayan refah sebebiyle edebî eser oluşturması da beklenemez. Nitekim 1915’ten sonra zayıflayan süreç, mübadeleden kısa bir süre sonra 1935’te Baf / Kıbrıs’ta nihayete erer.

Türkiye’de Grek harfli Türkçe yazılı metinlerin dili üzerine yapılan çalışmalar, 1950’li yıllarda hız kazanır. Türkçenin başka alfabelerle yazımı noktasından bakılarak genişleyen çalışmalar, daha sonra neredeyse durma noktasına gelir. İki binli yıllarda akademik anlamda yeni çalışma sahaları arayan Türklük bilimi araştırmacıları, bu bakir kalmış alana yönelmiştir. Grek harfli Türkçe metinler üzerine mevcut çalışmalar, tercihli olarak seçilen adlarla Karamanlı, Karamanlca, Karamanlıların dili, Grek harfli Türkçe eserler gibi çeşitli dayanak noktalarına göre adlandırılmıştır. Bu çevreye ait eserlerin dili ve edebiyat ürünleri üzerine çalışmalar, halihazırda devam etmektedir. Çalışma daha önce Grek harfli Türkçe kitabelerin bulunduğu Samsun’da 1908 tarihli yeni bir çeşme kitabesi ve onun dili üzerine olacaktır.

Grek Harfli Kitabeler Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Genellikle Grek harfli Türkçe yazılı metinler ve bunların dili üzerine yoğunlaşan çalışmaların² yanında sözü edilen Ortodoks Hristiyan topluluğun konuşma dilini en iyi yansıttığı

¹ Evliya Çelebi, (IX, 64a) Antalya’nın yirmi mahallesinden dördünde “Urum keferesi” sakindir, ancak bunlar Rumca değil “bâtıl Türk lisânı üzre kelimât ederler”. Alanya’da da aynı halk için “Ammâ aslâ Urum lisânı bilmeyüp bâtl Türk lisânı bilürler” diye kayıt düşmüştür (Develi, 2010, s. 26).

² Grek Harfli Türkçe metinler üzerine bugüne kadar çeşitli bibliyografya çalışmaları yapılmıştır: Salaville ve Dalleggio (1958, 1966, 1974), Balta (1987), Berkol (1989), Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası 2001 (Arap, Ermeni

aşikâr olan kilise, çeşme ve mezar taşı gibi eserler de bulunmaktadır. Bu eserler, inşa ettiren kişinin ekonomik durumuna, zamana ve zemine göre çeşitlenen değişik boyutlarda mermer, kil, taş ve benzeri malzemelerin üzerine Grek harfleri kullanılarak yazılmış Türkçe yazılardır. Bu kitabelerin genelinde Türkçe, inandıkları dinin alfabesi olan Grek harfleri ile yazılmıştır. Hem Arap hem Grek harfli Türkçe hem de Arap-Grek ve Latin harfli Türkçe³ olmak üzere Türkçenin yazımının üç alfabeli örnekleri üzerinde bulunduran kitabelerin olduğu çeşitli imaretler oluşturulmuştur. Mevcut bilgilerimize göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan Grek Harfli Türkçe kitabeler üzerine yapılan çalışmalar, günümüze kadar değişen zaman dilimlerinde artan sayılarla gelişme göstermiş ve iki binli yılların başlarında ivme kazanmıştır.⁴ Bunda Grek harfli kitabelerin bulunması ve bilim âlemine tanıtılması, okunuşları, yeni okuma denemeleri ve dilleri üzerine kaleme alınmış çalışmaların etkisi olmuştur. Söz konusu topluluğa dair çalışmalar, Anadolu'nun değişik yörelerinde bulunan, konuşma dilinin yansıdığı yeni kitabelerin gün yüzüne çıkarılmasıyla devam edecektir.

Türkiye'de veya yurt dışında yapılan çalışmalarda Türkçe konuşup yazdıkları ve Ortodoks oldukları noktasında tartışmasız görüşler olan söz konusu topluluğun kökenlerine dair araştırmacılar arasında bir uzlaşma bulunmaz. 1924 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesine kadar Anadolu'nun iç ve sahil kesimlerinde yaşadıkları alanlardan geriye kalan imaretlerin kitabeleriyle ve Osmanlı dönemi kayıtlarıyla tespit edilmiş olan, Grek harfleri ile Türkçe yazan ve Türkçe konuşup dinî inançlarını Ortodoks itikadına ait metinler üzerinden gerçekleştiren, Anadolu'da daha çok Karamanlılar olarak bilinen zümrenin (Bozok, 2019) verilen tanımlamalardan hareketle Doğu Karadeniz'den Adana ve Kıbrıs'a çekilecek bir hattın batısında kalan bölgede yaşadıkları anlaşılır.

Yeni Kitabenin Tanıtılması ve Okunuşu

Samsun, Kurtuluş Savaşı'nda Türklerin lehinde taraf belirtmiş olan Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluşu için 1922 yılında Kayseri'de gerçekleşen toplantıya temsilci göndermiştir (Bozok, 2019, s. 650). Söz konusu zümreye dair verilen tanımlamalarda yaşadıkları alanlardan biri olarak kısmen de son sıralarda *Karadeniz'in sahil kesimi* gibi genelleme yapılarak verilen bir saha adı da bulunur.

Samsun'un doğu ve batı sahası sınırlarında Grek harfli, biri meydan kitabesi diğer üçü de çeşme kitabesi olan toplam dört Türkçe kitabe bulunmaktadır (Bozok, 2019). Bu çalışma ile Orta Karadeniz sınırları içinde bugüne kadar yapılan çalışmalarda tespit edilen dört kitabeye, yeni bir

ve Yunan Alfabeleriyle) 1584-1986, İbar (2010), Harbalioğlu-Öger-Hirik (2017). Yayımlanmış çalışmaların yanında bireysel kitap, tez, makale ve bildiri boyutuyla Grek harfli Türkçe veya Karamanlca adları altında hazırlanan çalışmalarda ele alınan konuya giriş mahiyetinde bazı eserler tanıtılmıştır. Alan incelemelerinde verilen ve tarihi gelişimi gösteren bilgiler ile konu üzerine genellikle basılı eserler özelinde hazırlanmış iki adet bibliyografya çalışması da bulunmaktadır: İbrahim Karahancı (2014), Pelin Ekşi (2015).

³ Samsun / Bafra, Kapıkaya Mahallesi, Çatal Çeşme Kitabesi (1909). Buradaki ikinci kitabe, tamirat gören çeşmenin Müslüman mübadil kesimin tadilat sonrası yazdığı aynı çeşme üzerindeki Latin harfli Türkçe kitabedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Emrah Bozok (2019), Samsun'da Grek Harfli Türkçe Kitabeler, XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, s. 648-657.

⁴ Anadolu'da Grek harfli Türkçe kitabeler üzerine 1928-2021 yılları arasında yapılmış çalışmaların hacmi bu çalışmanın boyutunu aşacak sayıdadır. Basılı eserler üzerine hazırlanmış iki adet bibliyografya çalışması [İbrahim Karahancı (2014), Pelin Ekşi (2015)] bulunmaktadır. Ancak çalışmamızı hazırlarken gerçekleştirdiğimiz alan incelemesinde kitabeler üzerine derleyici ve kapsamlı bir bibliyografya çalışması olmadığını fark ettik. Bu eksik üzerine Grek harfli Türkçe kitabeler özelinde hazırladığımız detaylı bibliyografya çalışması yakın zamanda bilim alanına kazandırılacaktır.

Grekl harfli Türkçe kitabe daha ekleyeceğiz. Bu tespitle birlikte Samsun sınırlarında Grekl harfli Türkçe kitabe sayısı beş çıkacaktır.

Samsun ili, Bafra ilçesi sınırlarında bulunan Kapıkaya Mahallesi, mübadele yıllarından önce Grekl harfleriyle Türkçe yazan Ortodoks halkın yaşadığı bir yerleşim alanıdır.⁵ Mahallenin güney doğusunda yer alan ve mahalle sakinleri tarafından *kilsa* (< kilise) olarak adlandırılan, eskiden mezarlık alanı olduğu bilinen bir mevki de bulunmaktadır. Ancak mezarlık alanı bozulup ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda tarlaya çevrilmiştir. Yerleşim alanının merkezinde bulunan aslı kilise olan yapı da mübadele ile gelen mahalle sakinleri tarafından camiye çevrilmiş olup yıllarca orijinal yapısında minaresiz olarak kullanılmıştır. 2010 yılından sonra yapıda gerçekleştirilen geniş çaplı tadilat sırasında ilk olarak Türk İslam sembolü olan bir minare inşa edilmiştir. Bu halka ait mahalle sınırları içerisinde yer alan ve günümüze tahrip olmadan ulaşan, daha önce tarafımızdan yayımlanmış (Bozok, 2019) iki çeşme kitabesi daha bulunmaktadır. Bu kitabe yayımıyla birlikte sayıları üçe ulaşmıştır. Hatta köyün merkezine yakın bir alanda bir çeşme kitabesinin daha olduğu mahalle sakinlerinden öğrenildiyse de mevcut yerinde bulunamamıştır. Böylece mahalle içerisinde bulunan üçü mevcut, biri kayıp olan dört çeşme kitabesinin varlığı bilinmektedir. Mezar ve kilise kitabelerinin bulunmaması bir kayıp olarak görülebilir. Ancak mübadil gelenlerin yeni yerleşim alanlarında tutunabilmeleri ve hayatlarını idame edebilmeleri için öncelikli olarak fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama güdüsüyle hareket ettiklerinden tarihî ve sanatsal değer kaygıları ikinci plana düşmüştür. Ancak bu durum kindarca ve tarihi yok etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir demek, mahalle halkına yapılmış bir haksızlık olur. Çünkü mezarlık ve kilisenin akıbeti ekonomik kaygılar ve ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmıştır. Çeşmelerin üzerinde bulunan, eski sakinlerin geride bıraktığı ve sonradan gelen mahalle sakinlerinin hiçbir zaman okuyamadıkları, Grekl harfli Türkçe kitabelere dokunulmamış ve oldukları yerde ilk şekilleri ile muhafaza edilmiştir. Zamana yenik düşüp yıkılan çeşme kitabelerinden birisi, üzerine yapılan evin duvarında aynı yere gelecek ve yazılı yüzü okunacak bir şekilde yeni betonarme yapıya yerleştirilmiştir. 1970’li yıllardan sonra Yunanistan’dan gelen mübadil ailelerin çocukları aile büyüklerinden duydukları yerleşimleri, mezarlık dışında, yerinde bulduklarını ve bu durumdan dolayı hissettikleri mutluluğu mahalle sakinlerine beyan etmişlerdir.

Mahalle sakinleri tarafından Aguşların (< Akkuşlar’ın) Çeşmesi⁶ olarak bilinen 1908 tarihli kitabeye sahip çeşme, yaklaşık 2 metre genişliğinde 1,5 metre yüksekliğindedir. Yamaca kurulmuş mahallenin aşağısında yer alan iç yollarından birinde taş duvara doğru içe sokulmuş, dalların ve yaprakların üzerini örttüğü küçük bir çeşmenin sol üst köşesinde yer almaktadır. Beş satırlık ve düzgün çizgilerle oluşturulmuş içi çizgili bir tablonun içine el yazısıyla yazıldığı anlaşılan kitabesiyle günümüze kadar korunagelmıştır.

⁵ Mahalle sakinlerinin Selanik’ten gelen mübadiller oldukları bilinmektedir.

⁶ Kapıkaya Mahallesi 165 ada 1 parselde Köyiçi mevkiinde bulunan 97844508 numaralı taşınmazın alt kısmında yola cepheli durumdadır. İmaret, mahalle sakinleri tarafından şimdi Akkuş soyadlı iki ailenin sınırlarında olduğundan Akkuşların (Mahalle ağzıyla Aguşların) çeşmesi olarak bilinmektedir.

Resim 1: Emrah Bozok arşivinden, Samsun/Bafra, 2020.

Tablo 1: 1908 Tarihli Çeşme Kitabesinin Okunuşu

	KİTABE METNİ	LATİN HARFLERİ	OKUNUŞU
1. Satır	1908 IOYN. 15	1908 IVN. 15	1908 IOÚVİOS 15
2. Satır	ΣΑΧΙΠ ΧΑΡΓΕΤ	SAHİP HARYET	SAHİB[-İ] HAYRET
3. Satır	ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓ	KARA KÖZ OG	KARA GÖZ OG-
4. Satır	Λ·Υ ΖΕΥΤΖΕ	L·U ZEVCE	LU ZEVCE-
5. Satır	ΣΙ ΜΑΡΙΑ	Sİ MARİA	Sİ MARİA

Bölgedeki diğer kitabelerde (Bozok, 2019) olduğu gibi bu kitabede büyük harflerle yazılmıştır. Kitabe metni bütün halde 1908 IOYN. 15 ΣΑΧΙΠ ΧΑΡΓΕΤ ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓ-Λ·Υ ΖΕΥΤΖΕ-ΣΙ ΜΑΡΙΑ şeklinde olup “15 Haziran 1908. Hayrat sahibi: Karagöz oğlu[nun] eşi Maria[dır.]” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarılır.

Grek harfli Türkçe kitabelere tarih verilirken genellikle rakamla ve ay, gün adı olmadan sadece yılın yazıldığı görülür. Bu çeşme kitabesinde açık bir şekilde 1908 IOYN. 15 olarak düşülen ve önce yıl sonra ay ve gün olarak görülen tarihte ay adının IOYN. şeklinde kısaltma ile yazıldığı görülmektedir. IOYN. şeklinde verilen kısaltılmış ay adının IOÚVİOS olduğu ve haziran ayına denk geldiği söylenebilir. Ay adları Grek harfli Türkçe kitabelerde genellikle Yunanca olarak geçer. Bu kitabede de aynı temayül görülmekle birlikte kısaltma şeklinde de yazılmış olması, Yunanca ay adlarının bu kesim tarafından sıklıkla kullanıldığını ve kısaltılmış biçimlerinin dahi rahatça anlaşılabilmesini göstermektedir.

Kurallı yazımı *sahib-i hayrat* olan ve “hayrat sahibi” anlamını karşılayan ifadenin aslı, Osmanlı dönemi çeşitli imaret kitabelerinde görülen *sahib-ül hayrat vel-hasenat* “hayırlar ve iyilikler sahibi” anlamına gelen kalıplaşmış bir söz öbeğidir. Grek harfli yukarıdaki kitabede bu söz öbeği konuşma diliyle veya Osmanlı dönemi çeşme kitabelerinin genel yapısına uydurma gayretiyle ΣΑΧΙΠ ΧΑΡΓΕΤ “sahip haryet” şeklinde yazılmıştır. Arapça kökenli olan *sahip* ve *hayr* ~ *hayr*,

çoğul olarak *hayrat* sözlerinden kurulmuş ΣΑΧΙΠ ΧΑΡΙΓΕΤ “sahip haryet” şeklinde yazılan söz öbeği, hem eksiz tamlama şeklinde hem de ikinci ögesinde göçüşme (metatez) ve incelik-kalınlık bakımından uyumsuzluğun görüldüğü bir hâlde yazılmıştır. Arapça kökenli kelimelerin Grek harfleri ile yazımında göçüşme örneklerine rastlamak mümkündür (Kültürel, 2014).

Türk dilinin karakteristik bir özelliği olarak ödünçleme yaparken göstermiş olduğu dil ya da koruma refleksi diyebileceğimiz bir tutumu söz konusudur. Kalın sıradan bir sözü ince, ince sıradan bir sözü de kalın şekle çevirerek alıntı yapılır. Bazen de sözün ikinci hecesinde ünlü türetilerek kendi hece sistemine uydurma gibi tutumlarla ödünçleme yapıldığı görülür. Grek harfli Türkçe yazan kişiler örgün (formal) bir eğitim almamışlar veya zorunlu bir dil eğitimine tabi tutulmamışlardır. Bu yüzden Grek harfleri ile Türkçe yazan konuşurların dil algıları muhtemelen katkısız ve dış etkilerden uzaktır. Bu bakımdan dil araştırmacıları açısından bakir bir alan olarak görülmelidir. Söz konusu zümrenin Türk dilini, kendi doğal seyrinde işletmiş ve kullanmış olma durumları, aslında teknik ve biyolojik olarak kanıtlayamasak da Türk dilini konuşan ve bu dille ürün veren bir topluluğun sahip olduğu genetik kodlar açısından dillik bir ölçüt taşıdıklarını düşünmemize imkân verebilir.

Kitabede geçen diğer bir söz öbeği de Türkçe kökenli *kara*, *göz* ve *oğul* sözlerinden terkip edilmiş olan ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓ-Λ·Υ “kara köz oğlu ~ karagözoğlu < karagöz(ün) oğlu” söz öbeğidir. ΚΑΡΑ ΚΟΖ “Kara göz” şeklinde yazılmış olan ifade aynı muhitteki kitabelerde ikinci defa geçen bir addır. Mahallenin güney yönünde bulunan ve Çatal Çeşme olarak bilinen diğer çeşme kitabesinde, bu kez birleşik olarak yazılmış şekilde, ΚΑΡΑΚΙΟΖΚΙΡΑΚΟ “Karagöz Gırago” adında geçmektedir (Bozok, 2019, s. 653). Birer yıl arayla inşa edildiği kitabelerde açık tarihlerle belirli olan her iki kitabedeki yazımda ilginç olan ΚΑΡΑ ΚΟΖ ~ ΚΑΡΑΚΙΟΖ “Karaköz / Karagöz” yazımlarında birliğin olmayışıdır. Türkçe kökenli birleşik ad olan isimde geçen *kara* önadında /r/ sesi için büyük P ve küçük P harflerinin kullanılmış olduğu görülür. Ünlü seslerde de /a/ sesinin yazımında bir farklılık görülmezken /ö/ sesinin yazımında O ve IO harflerinin kullanılması söz konusudur. Grek harfli Türkçe kitabelerde genel olarak O harfi hem /o/ hem de /ö/ okuturken bazı kitabelerde bu ayırım, Yunan alfabesinde olmayan bir birleşimle, ligatür olarak IO şeklinde yazımda gösterilmiştir (Demir, 2010, s. 12).⁷

ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓ-Λ·Υ “kara köz oğlu ~ karagözoğlu” ifadesinde /k/ ve /g/ seslerinin yazımda bazen ayırt edildiğini bazen de ayırt edilmediğini görmekteyiz. Söz öbeğinin ilk kısmını kitabedeki yazıma göre *Kara göz* yerine *Kara köz* okumanın daha doğru olacağını değerlendirebiliriz. Ancak bu bağlamda görülen ΚΑΡΑ ΚΟΖ *Kara köz* şeklinin /o/ ile /ö/ ayırımını gösteren diğer kitabede ΚΑΡΑΚΙΟΖ *Karaköz* şeklinde yazıldığı görülür. Bu durum ifadenin özel ad olmasından dolayı sesletimde art damaksıl olarak *Karaköz* şeklinde telaffuz edildiğini düşündürmektedir. Çünkü bu zümrenin dili, standartlaşmış bir yazı dili olmayıp gündelik konuşma dilidir. Ayrıca diğer kitabede ΚΑΡΑΚΙΟΖΚΙΡΑΚΟ “Karagöz Gırago” adında geçen Grek kökenli ΚΙΡΑΚΟ “Gırago” isminin asıl şeklinin *Grego* olması muhtemeldir. Bu ismin

⁷ Ekin, kilise kitabelerinde görülen harfleri yıllara göre düzenleyerek tabloştürmüştür (2019, s. 26). Verilen *Karamanlıca Alfabeye Ait Tablo*'da /v/ okutan harfleri Grek alfabesinde B, 1764 β, 1782 β αβ εβ, 1841 β, 1841 sonrası β olarak tespit etmiştir. Latin alfabede /u/ ve /ü/ okutan harfleri Grek kökenli harflerle /OY (Ϛ)/ ve /IOY ov/ şeklinde göstermiştir. Grek harfleriyle Türkçe yazılan alfabede OY (u), IOY (ü); 1764 ov, ov/iov; 1782 ov, ov/iov; 1841 ov, óv/íov, 1841 sonrası ov (v' ov' Ϛ), óv/íov iov (iov') şeklinde yazıldığı kaydedilmiştir (Ekin, 2019, s. 26). /u/ ve /ü/ sesini okutan OY ve IOY protez harfleri için O harfinin yanındaki Y harfi tek başına hiçbir kilise kitabesinde /u, ü/ veya /v/ sesi için kullanılmamıştır. O harfinin yanında bulunan Y harfi, okunurken /v/ sesine yakın bir telaffuzla duyulur. Ay adlarından IOUVIOS /ivnios/ okumasında v'ye yakın bir telaffuz duyulmaktadır.

yazımında aslında olmayan K ve P harfleri arasında /ı/ ünlüsü ile yazılarak KIPAKO “Gırago” şeklinde kullanılması, hem kalınlık-incelik durumu hem de heceleme açısından Türkçe dil mantığının varlığına bir delildir.

Söz öbeğindeki oğul sözü, tamlama mantığıyla ek getirilerek ΟΓ-Λ·Υ “ogl·u” şeklinde yazılmıştır. Ünlü ek gelmesinden dolayı vurgusuz kalan orta ünlünün (hece) düşmesi olayı da yazımda gösterilmiştir. ΟΓ-Λ·Υ “oğlu” yazımında /l/ ile /u/ ses birimleri arasında kullanılan noktalama işareti, ilk satırda Yunanca ΙΟΥΒΙΟΣ “Haziran” ay adının kısaltılmasında kullanılan ΙΟΥΝ. şeklindeki işareten farklı bir kullanım formuna sahiptir. İki harfin arasında ve dikey düzlemde ortalanmış Λ·Υ olarak kullanılan nokta, diğerinde yatay düzlemde, günümüzde de yaygın olarak kullanılan hâliyle, kısaltılmış kelimenin sağına doğru konularak ΙΟΥΝ. şeklinde kullanılmıştır. Bu durum yazıyı yazan kişinin *oğlu* sözünü yazarken satırın yetmemesi ve kullanılan malzemenin silinecek veya geri çevrilecek mahiyette olmayan taş malzeme olmasından dolayı, Yunanca sayı karşılığı da olan Λ⁸ sembolüyle /l/ sesini karşılayan Λ harfini ayırt etme çabası olabilir. Bu gayret dahi bir dil kullanıcısı olarak bu yazıyı yazan kişinin karışıklığı mahal vermemek adına anlık bir refleksi olarak görülebilir. İki dilli kişilerde görülen sinir, korku, kızgınlık, telaş ve kaygı durumlarında ana dilleri ile tepki verme teorisi ile bu durum açıklanabilir.

Kitabede 3-5. satırlar arasında yer alan ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓΛ·Υ ΖΕΥΤΖΕΣΙ ΜΑΡΙΑ “*Karagöz oğlu[nun] zevcesi Maria*” ifadesinde eş anlamını karşılayan sözcüğün daha önce Grek harfli Türkçe kitabelerde görülmeyen bir üslupla yazılmış olması, bu kitabeyi diğerlerine göre özel kılan yönüdür. Diğer mevcut kitabe metinlerinde /-v-/ sesinin Beta (B, β) ile yazılan ZEBTZE şekli görülürken bu kitabede /-v-/ sesi ilk defa Υ harfi kullanılarak ZEYTZE şeklinde yazılmıştır. Yunan Alfabesinde İpsilon ~ Upsilon olarak bilinen Υ/υ harfi bulunmaktadır.⁹ Ancak buradaki kullanım Υ harfinden hem şeklen hem de okutma yönünden farklıdır. Aynı dönemde Osmanlı Türkçesi yazımında /v/ sesi, aslen Arapça kökenli olan vav (و) harfiyle karşılanmaktaydı. Vav(و) harfi ünsüz /v/ ünlü olarak da /o, ö, u, ü/ seslerini karşılamaktadır. Bu durum Türk dilinde XI. yüzyıldan beri görülen bir husustur. Osmanlı Türkçesinde زوجه (Sami, 1978: 690) şeklinde yazılan Arapça kökenli zevce sözü için aynı dönemde Grek harfli Türkçe yazımda da Fenike Alfabesinden ortak kökene sahip olunan Υ harfinin tercih edilmesi gayet doğaldır. Kitabe metninde imlaya dair görülen bu kullanım bilinçli midir, bilinçsizce midir? sorusunun cevabını vermek oldukça güçtür.

Anadolu’da Grek harfli Türkçe kitabelerde görülen *zevce*¹⁰ sözünün örnekleri şöyledir:

⁸ Λ, λ sembolleri Yunaca’da λάμδα “lamda” sözünden gelir. Yunan harfi Lamda’nın sayısal bir değer karşılığı da bulunmaktadır: Λ, λ – 3. *Lambda* (Λ λ) (Yunanca: Λάμδα, Lamða) Yunan alfabesinin on birinci harfidir. Fenike alfabesi’nin lamed L harfinden gelmektedir. İnce /l/ sesine denk gelir. Kimyada radyoaktif bozunumu temsil eder. Bunun dışında *lambda* harfi, Spartalıların sembolü olarak kabul ediliyordu. Bunun sebebi antik Yunanistan’da Sparta’nın kendilerini “Lakedaimonlar” olarak adlandırmalarıydı (Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunan_rakamlar%C4%B1 Erişim: 20.01.2021).

⁹ *İpsilon* (Υ, υ) Yunan Alfabesinin yirminci harfi olup /i/ sesini okutmaktadır. Ancak ne büyük harf şekli Y’nin ne de küçük harf şekli υ’nin dildeki benzerleriyle bir ilgisinin olmadığı vurgulanır. Ayrıca Y ve υ harflerinin yanına ω harfi getirildiğinde bazen /u/ sesini de okuttuğu bilinmektedir. *İpsilon*’un Fenike Alfabesinin vav (Y) harfinden gelmekte olduğu da bu bilgilere eklenir. (Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0psilon> Erişim: 30.01.2021) Fenike Alfabesi’nde altıncı harf olan ve kanca anlamına gelen transliterasyonda w ile gösterilen sembol, İbrani, Yunan, Latin, Kiril ve Arap alfabelerinde /v/ sesini karşılamaktadır (Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Fenike_alfabesi Erişim: 30.01.2021).

¹⁰ Eş, hanım anlamını karşılamak üzere Grek harfli Türkçe kitabelerden bir mezar taşında zevce sözcüğünün yerine *ehl* sözcüğü de kullanılmıştır. Tokat’ta bulunan bir mezar taşı kitabesinde ... EXAI EAENA.1884 (Eyice, 1980, s. 686) “... Ehli Elena.1884” şeklinde zevce yerine EXA “ehl” yazılmıştır. Arapça kökenli olup evcil anlamını karşılayan *ehl* sözü; burada eş, zevce, hanım anlamında kullanılmıştır. Bu durum başka yazılarda diğer araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Kültürel, eş anlamında hem *ehl* hem de *zevce* kelimelerinin kullanıldığını belirtir (2014, s. 49). 1893 tarihli Isparta’da bulunan bir mezar taşı kitabesinde 3-5. satırlar arasında eş, zevce anlamında *ehl* sözü geçer: KAΙΣΕΠΙΝΙΓ

ΙΛΟΣΟΝΛΟΥ ΜΕΧΑΝΕΤΖΗ ΣΑΒΒΑ ΖΕΒΤΖΕΣΗ Χ. ΒΗΟΛΕΕΜ (Balıklı Rum Manastırı Mezar Kitabesi 1897, 3-4. Satır) “İlosonlu Meyhaneci Savva Zevcesi Hacı Violeem” (Ekin, 2017, s. 227).¹¹

ΜΑΖΑΡΑΟΓΛΩ ΜΙΧΑΗΛ ΒΕ ΖΕΒΤΖΕΣΙ ΚΥΡΙΑΚΙΓΗ (Bazaraoğlu Mihail ve zevcesinin mezar taşı 1844, 3. Satır) “Bazaraoğlu Mihail ve Zevcesi Kurilkiyi” (Ekin, 2017, s. 230). Kitabedeki bu söylem, karı koca için aynı mezar taşı tasarlandığını düşündürmektedir.¹²

İtalyan araştırmacı Ettore Rossi'nin Burdur'a dair verdiği üç adet Grek harfli mezar taşı kitabesinden 1831 tarihli olan on yedi satırlık üçüncü kitabenin beşinci ve altıncı satırında da zevce sözcüğü geçer: ΡΕCΙΤΟΓΛΔ ΧΑCΙ¹³ ΘΕΟΔΟΡΟΓ ΟΓΛΔ ΠΑΝΑΓΟΤ ΖΕΒΤΖΕCΙ ΚΑΤΕΡΙΝΑ (Rossi, 1953, s. 74) “RESİTOGLU HACI THEODOROS OGLU PANAYOT ZEVCECİ KATERINA” *Reşidoğlu Hacı Teodorosoğlu Panayot zevcesi Katerina*¹⁴ olarak okunan ifade de zevce sözcüğü, taşın üzerinde dördüncü satırın sonu ve beşinci satırın başına denk gelmiş ve ilk heceden bölünerek TZE-BTZE şeklinde yazılmıştır.

Grek harfli Türkçe kitabelerde değişen veya birbirinin yerine yazılan harfler olduğu gözlemlenebilir. Ancak /v/ sesinin yazımının bu kitabeye kadar istisnasız Beta (B, β) ile olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum çeşitli araştırmacıların verdiği açıklama ve alfabe cetvellerinde de görülebilir (Tekin, 1997; Demir, 2010; Ekin, 2017 vd.). Bugüne kadar Grek harfli Türkçe kitabelerde /v/ sesinin yazımına dair durum şöyledir: ΜΕΒΛΑ “MEVLA” Mevla; ΕΒΛΑΤ “EVLAT” evlat; ΒΕΦΑΤ “VEFAT” vefat; ΑΒΓΔΕΤΔ “AVGUSTU” (ağustos); ΣΑΒΒΑ “SAVVA” kişi adı gibi söz içi ve söz başında tek veya çift olarak görülen /v/ sesinin yazımlarında genellikle değişmeyen bir harf olarak büyük font olarak B ya da küçük font olarak da β harfinin kullanıldığı görülür.

Değerlendirme ve Sonuç

Kitabede geçen *Karagözoğlu* adının, o dönemki yerleşim alanının hâli vakti yerinde ve ahali arasında söz sahibi olan *Karagöz* adlı bir kişisine veya halk arasında bu adla tanınan bir aileye ait olduğunu düşünüyoruz. Çünkü mahalle yerleşim alanının güney sınırında yer alan ve diğer Grek harfli Türkçe kitabeyi üzerinde barındıran 1909 tarihli çeşmesinin de altıncı satırında hayrat sahibi olarak *Karagöz Girago* adı geçmektedir. Muhtemelen aynı yerleşim alanının Kuzey sınırında bulunan bu hayrat çeşme kitabesinde *Karagözoğlu zevcesi* olarak tanımlanan ve adına

ΕΡΚΙΑΕΤ ΝΑΧΙΓΕCΙΝΤΕΝ ΜΕΡΧΔΜ ΧΑ ΣΙΝΑΝΟΓΛΟΥ ΙΟΡΔΑΝΗΓΙ ΕΧΑΙ ΧΑ ΕΛΙCΑΒΕΤΙΓΙ ΖΙΚΡΙ “Kayseri'nin Erkilet Nahiyesi'nden Merhum Ha(cı) Sinan oğlu Yordanenin **Ehli**(zevcesi) Ha(cı) Elizabetin zikri (Demirci, 2014, s. 167). Niğde müzesinde bulunan bir mezar taşında da 3-4. satırlarda eş, karı koca anlamında *ehl-i ayal* ifadesi geçer: *ne tahammül eglesin kardaş mader ehl-i ayal yirmi peş yaşında ömrümü hitam etti felek* (Öger-Türk, 2013, s. 1144).

¹¹ Aynı kitabe başka bir yayında da bulunur (Bozer ve Sunay, 2018, s. 1701).

¹² “12 Ağustos 1844 tarihli taştaki metinde ‘bu mezarda defin olan kulların Pazarloğlu Mihail ve zevcesi’ ibaresinden aynı tarihte ölen karı-koca için tek bir tasarım yapıldığı ortaya çıkmaktadır.” (Bozer ve Sunay, 2018, s. 1720).

¹³ Üçüncü satırda geçen hacı sözcüğü için /c/ sesinin yazımında Grek harfli Türkçe kitabelerin dilinde protez sembol olarak T ve Z harfleri birleştirilerek /c, ç/ seslerini okutan TZ sembolü kullanılmıştır. Bu sembolün bazı estetik kaygılarla oluşturulmuş kitabelerde birleştirilmiş şekilleri bulunmaktadır. Bilgisayar ortamında bu birleşimi gösterecek font bulamadığımız için en yakın benzer form olan ʘ figürünü tercih ettik. Rossi elle yazdığı bu kitabe formunda bu işaretin altına bir çizgisi daha olan bir harf formu aktarmıştır.

¹⁴ *Reşidoğlu Hacı Teodorosoğlu Panayot zevcesi Katerina* ifadesinde yazılan *Panayot zevcesi* söz öbeğinde tamlayan unsurun eksiz bir şekilde yazıldığı gözlemlenir: *Panayot[un] eşi* şeklinde yazım, bağlamın mezar kitabesi olmasından hareketle değerlendirilmelidir. Kitabeyi yazan kişinin dil bilgisi kurallarını tam olarak bilmemesi veya taşta yazdığı için muhtemelen yer sıkıntısı çektiğinden tasarrufa gitmiş olma ihtimali düşünülebilir. Doğru anlamlandırmanın “Panayotun eşi” şeklinde olduğunu düşünmekteyiz. Türk dilinde daha ilk dönem eserlerinden itibaren eksik ekli tamlama örnekleri görülmektedir (User, 2012).

çeşme inşa edilen *Maria Hanım* da diğer kitabede yer alan *Karagöz* adlı kişinin ya da ailenin gelini olup kendi adıyla ünlenmiş olan oğlu *Girago*'nun da eşidir. Bu kuşak hem mübadeleden önce bölgede yaşamış ve Grek harfleri ile Türkçe yazan son nesil olması hem de adlarının kökenleri bakımından devre dair bizlere bilgi veren temsilcilerdir.

1908 ve 1909 tarihli iki kitabede dikkati çeken nokta, 1924'te gerçekleştirilen mübadele öncesi son neslin adlarıdır. Kendinden bir önceki nesle mensup aile büyüklerinin adlarının, o devirlerde soyadı olarak kullanılması söz konusudur. Türkçe kökenli olduğu bilinen *kara* renk adıyla bir dilin temel söz varlığını oluşturan organ adlarından olan Türkçe *göz* adının birleştirilerek oluşturulduğu anlaşılan *Karagöz* adı önemli bir veridir. Aile büyüğü olduğu anlaşılan kişinin adının Türkçe olup eş olduklarını yukarıdaki tespitten anlaşılan varisleri *Girago* ve *Maria* çiftinin adlarının Türkçe olmaması dikkat çekicidir. Sülale adlarının *Karagöz* olup bu birleşik adın da Türkçe kökenli olması devrin sosyolojik durumu açısından önemli bir ayrımdır. Son neslin adları da mensubu oldukları Ortodoks inancın tanınmış temsilcilerinden olan ve okudukları dini metinlerde adları geçen kişilerin olması, Osmanlı'nın son dönemlerinde gayrimüslim zümreye verilen özgürlüklerden biri olarak görülebilir. Bu durum gayrimüslim adların kullanılması adına devletin tanıdığı özgürlüğün ve yabancı misyonerlerin kendi dinleriyle milletleri adına yürüttükleri çalışmaların bir sonucu olmalıdır.

Aynı kelimenin farklı imlalarla yazılması durumu söz konusu zümrenin örgün (formal) bir eğitim görmedikleri için Grek harfli Türkçe yazımın dil kullanıcıları arasında yaygın (informal) bir eğitimle ya da atadan dededen konuşma yoluyla öğrenilmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum imla açısından bir birlik, uzlaşma ve kurumsal yapı oluşmadığından yazma işinin belli bir disipline girmemesiyle açıklanabilir. Ancak /o/ ve /ö/ seslerinin yazımı için Yunan alfabesinde olmayan birleşik yapıda harflerin kullanılmış olması, /k/ ve /g/ seslerinin ayrımının yapılmış olması gibi hususlar dil kullanımını açısından çok da iptidai bir seviyede olmadıklarını da göstermektedir.

Kitabeden hareketle, Grek harfleriyle Türkçe sesleri karşılamak üzere ünlüler için çeşitli birleşimler yapmak suretiyle yeni ligatürlerin ortaya çıkarıldığını görebiliriz. Bu ligatürler, düzensiz de olsa yazımda kullanılmıştır. Ünlü seslerin ayırt edilmesi için kullanılan ligatürler olduğu gibi ünsüz sesleri karşılayacak yeni ve özgün bir harf sembolü de kullanıldığı söylenebilir.

Yunan halkının kullandığı Grek harflerinden farklı olarak /v/ sesini karşılamak üzere B, β (Beta) harfinin yanında artık Y sembolünün de kullanıldığı bu kitabe sayesinde tespit edilmiştir. Bu durum bugüne kadar Grek harfli Türkçeye / Karamanlıcaya dair verilmiş olan alfabe cetvellerine /v/ sesini karşılayan yeni bir harf olarak eklenmelidir. Grek harfli Türkçe / Karamanlıca kitabeler üzerine yeni yapılacak çalışmalarda /v/ sesini karşılayan koç boynuzu şeklindeki Y sembolünün de dikkate alınması ve alfabe tablolarında gösterilmesi gerekmektedir.

Kitabelerde eş, hanım, karı koca anlamında bazı yerlerde *ehl* (EXAI, ἐχλί) bazı yerlerde *zevce* (ZEBTZE, ZEBTZE ve bu kitabede /v/ için özel bir kullanımla ZEYTZE) sözünün tercih edilmesi, Grek harfli Türkçe kitabelere ve bu kitabe sahiplerinin dillerine ait bir ağız özelliği olarak kabul edilebilir.

Zevce sözünün yazımında görülen ve diğer Grek harfli Türkçe kitabelerin dili bakımından tek örnek olan ZEYTZE yazımıyla Y formlu /v/ sesini okutan harf sembolünün kullanılmış olması, bu bölgede yaşayan halkın diline ait Anadolu'da dağınık hâlde yaşayan diğer Grek harfli Türkçe yazan topluluklara göre bir ağız özelliği olarak görüp ayrıca değerlendirmek gerektiği

söylenbilir. Her ne kadar tek bir kitabe ve onun dili üzerinden görülen bu farklılık, ağız özelliği bakımından zayıf bir hareket noktası olsa da yapılacak uzun soluklu çalışmaların ve Türkoloji için yeni sayılabilecek bir sahanın kapılarını aralaması bakımından değerli olduğunu düşünüyoruz. Bizce Grek harfli Türkçe kitabelerin dilleri hakkında doğru değerlendirmelere ulaşılması amaçlanıyorsa bu kitabeler, misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde oluşturulmuş matbu eserlerin dillerinden bağımsız bir şekilde ele alınmalıdır. Türkçe yazılı kitabeler, Karadeniz, Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Kıbrıs sahası olmak üzere en az dört bölgede ele alınıp komşu ağızlarla ilişkileri de göz önünde bulundurularak dilleri ve yazım özellikleri bakımından incelenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Balta, E. (1987). *Karamanlidika: Additions (1584-1900)*. Athen: Bibliographie Analytique.
- Berkol, B. (1989). Karamanlıca kaynakça. *Tarih ve Toplum*. C.11, s. 59-60.
- Bozok, E. (2019). Samsun'da Grek harfli Türkçe kitabeler üzerine. *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 648-657.
- Bozer, R. ve Sunay, S. (2018). Kula'da bulunan bir grup Karamanlıca mezar taşı üzerine tespitler. *DTCF Dergisi*, 58.2, s. 1697-1724.
- Demir, N. (2010). Türkiye'de bulunan Grek harfli Türkçe kitabeler ve Karaman Türklerinin dili. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2, 1, s. 3-23.
- Demirci, D. (2014). Isparta'da bulunan beş Karamanlıca kitabenin incelenmesi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2014, 32, s. 155-176.
- Develi, H. (2010). *Osmanlı'nın dili*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ekin, C. (2017). Karamanlıların soy kütükleri: Karamanlıca (Grek harfli Türkçe) kitabeli mezar taşları. *Sanat Tarihi Dergisi (STD)*, XXVI / 2, Ekim / October 2017, s. 221-241. DOI: 10.29135/std.295074.
- Ekin, C. (2019). *Karamanlıca (Grek harfli Türkçe) kitâbeli kiliseler*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekşi, P. (2015). Karamanlı Türklerinin dil ve edebiyatları hakkında açıklamalı bibliyografya denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8 Spring, p. 965-986.
- Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası: Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle 1584-1986*. (2001). Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık Ltd. Şti. Ed. Kudret Emiroğlu, İlker M. İşoğlu. Çev. Linda Stark, Ankara: Milli Kütüphane.
- Eyice, S. (1960). Gyula Moravcsik, Byzantinoturcica (I. Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker, II. Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen). *TTK-Belleten*, C. XXIV, S. 95, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 493-497.
- Eyice, S. (1980). Anadolu'da Karamanlıca kitabeler (Grek harfleriyle Türkçe kitabeler) II (9 Resimle Birlikte). *TTK-Belleten*. C. XLIV. S. 176. s. 683-696.
- Güngör, H. (1984). Karamanlıca (Grek alfabeli Türkçe) bir kitabe. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 33, s. 95-101.
- Harbalioglu, N., Öger, A. ve Hirik, E. (2017). *Karamanlıca eserler kataloğu*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- İbar, G. (2010). *Anadolulu hemşehrilerimiz Karamanlılar ve Yunan harfli Türkçe*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karahancı, İ. (2014). Grek harfli Türkçe metinler üzerine yapılmış dil bilgisi çalışmalarıyla ilgili açıklamalı kaynakça denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6 Spring, p. 639-653.
- Kültürel, Z. (2014). Grek harfli Karamanlıca kitabelerdeki alıntı ögeler üzerine. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/9, Summer 2014, p. 39-51.
- Öger, A. ve Türk, A.T. (2013). Kültürel bağlamda Kapadokya bölgesinde bulunan Grek harfli Türkçe kitabelerin dili. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 8, p. 1137-1151. October. Doinumber: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2137>
- Rossi, E. (1953). Tre Iscrizioni turche in Caratteri Greci di Burdur in Anatolia. *Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, Vol. VIII, Fasc. 1-2, Gennaio-Febbraio*, p. 69-75.
- Salaville, S. ve Dallegio, E. (1958). *Karamanlidika- bibliographie analytiques d'ouvrages en langue Turque imprimés en caractères Grecs I*, s. 1584-1850. Atina.
- Salaville, S. ve Dallegio, E. (1966). *Karamanlidika- bibliographie analytiques d'ouvrages en langue Turque Imprimés en Caractères Grecs II*, s. 1851-1865. Atina.
- Salaville, S. ve Dallegio, E. (1974). *Karamanlidika- bibliographie analytiques d'ouvrages en langue Turque imprimés en caractères Grecs III*, s. 1866-1900. Atina.
- Sami, Ş. (1978). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tekin, T. (1984). Çeşitli alfabelerde Türkçe yazılar: Grek alfabesiyle Türkçe. *Tarih ve Toplum*, 3, s. 20-23.
- Tekin, T. (1997). *Tarih boyunca Türkçenin yazımı*. (Haz. Mehmet Ölmez). Ankara: Simurg Yayınları.
- Şirin User, H. (2012). Eski Türk yazıtlarında politik ve askerî terimlerden örnekler. *Bilig, Kış 2012*, 60, s. 257-272.

Genel Ağ Kaynakları:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunan_rakamlar%C4%B1

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0psilon>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fenike_alfabesi

Extended Abstract

We can follow the development of writing with the Greek letters of Turkish, with literary products created by the Turkish-speaking Christian population in the regions under the domination of the Ottoman Empire, and the written and printed products that have survived in different subject areas. With the increasing momentum in printing activities in the 18th century, the number of works printed in Greek letters reaches its peak in the 19th century. However, it is weakening after the 1923-1924 population exchange. In the meantime, a collection of approximately five hundred printed works is created. Existing studies on Turkish texts with Greek letters have been named according to various reference points such as Karamanlı, Karamanlidika, Karamanli language, Turkish works with Greek letters. Studies continue on the language of the works and their literary values.

In addition to the studies focusing on Turkish written texts in Greek letters and their language, there are Turkish written works such as churches, fountains and tombstones, which are obviously reflecting

the spoken language of the mentioned Orthodox Christian community. There are Turkish works written using Greek letters on marble, clay, stone and similar materials in different sizes varying according to economic conditions, time and conditions.

On the eastern and western borders of Samsun province, there are a total of four Greek letter Turkish inscriptions, one of which is Square Inscription and the other three are fountain inscriptions. With this study, we will add a new Greek letter Turkish inscription to the four inscriptions found in the studies conducted so far within the borders of the Middle Black Sea. With this determination, the number of Turkish inscriptions in Greek letters in Samsun will increase to five.

Kapıkaya District, located within the borders of Bafra district of Samsun province, is a settlement area where Orthodox people who wrote Turkish in Greek letters before the exchange years. The text of the inscription in its entirety, 1908 ΙΟΥΝ. 15 ΣΑΧΙΠ ΧΑΡΓΕΤ ΚΑΡΑ ΚΟΖ ΟΓ-Λ·Υ ΖΕΥΤΖΕ-ΣΙ ΜΑΡΙΑ "June 15, 1908. Charity owner: The wife of Karagöz's son [is] Maria." As in other inscriptions in the region, this inscription is written in capital letters.

The striking point in the inscriptions dated 1908 and 1909 are the names of the last generation before the 1924 population exchange. It is understood that the names of family elders from the previous generation were used as surnames in those times. The name created by combining the name of the black color, known to be of Turkish origin, and the eye, which is one of the organ names that make up the basic vocabulary of a language, is Karagöz.

The name of the person who is understood to be the elder of the family is Turkish, and it is understood that the names of his heirs Grago and Maria, who are understood to be spouses, are not Turkish. The fact that the family's names are Karagöz and this combined name is undoubtedly Turkish is an important distinction in terms of the sociological situation of the period. The fact that the names of the last generation are well-known representatives of the Orthodox faith they belong to and whose names are mentioned in the religious texts they read should be a result of the freedom granted to the use of non-Muslim names as one of the freedoms given in the last period of the Ottoman Empire and the work carried out by foreign missionaries on behalf of their religion and nation.

The situation of spelling the same word with different spellings, since they did not receive formal education, the Turkish writing of Greek letters was learned by non-formal education among language users or by speaking from ancestor grandfather; therefore, there was no consensus on spelling and an institutional opinion could not be formed. The lack of a certain discipline can be explained by the differences in the article. However, some features seen in the inscription show that they are not at a very primitive level in spelling.

Based on the inscription, meeting the Turkish sounds, new ligatures were created by making various combinations for the vowels among the Greek letters and they used these ligatures in writing even if they were irregular. As well as ligatures used to distinguish vowel sounds, they also used new and unique letter symbols to match the consonant sound.

Unlike the Greek letters, it was determined with this inscription that the symbol Υ was used in addition to the letter Β, β (Beta) to meet the / v / sound. This case should be considered as a new letter corresponding to the / v / sound in the alphabet charts given for the Greek letter Turkish / Karamanlidika. In new studies to be carried out on Greek-letter Turkish / Karamanlidika inscriptions, the Υ symbol in the form of ram horn should also be taken into account in response to the / v / sound and should be shown in the alphabet tables.

In our opinion, the use of the letter symbol in the form of Υ, which is the only example in terms of the language of other Greek-letter Turkish inscriptions and used in the writing of the word lady, is a dialect feature. The differences between people living in this region and Anatolia when writing Turkish with Greek letters makes it impossible for us to accept them as the same. We suggest that all features should be viewed and evaluated separately.

In our opinion, if it is aimed to reach correct evaluations about the languages of Greek-letter Turkish inscriptions, it should be considered independently from the languages of the printed works created within the framework of missionary activities. Inscriptions written in Turkish should be handled in at least four regions, namely the Black Sea, Central Anatolia, Western Anatolia and Cyprus area, and their language and spelling characteristics should be examined by considering their relations with neighboring dialects.